

INTEGRATED APPROACH TO THE LANDSCAPE – THE INDICATORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE TOOL OF THE REGIONAL POLICY OF RURAL SPACE

INTEGROVANÝ PŘÍSTUP KE KRAJINĚ – INDIKÁTORY UDRŽITELNOSTI JAKO NÁSTROJ ROZVOJOVÉ POLITIKY VENKOVA

Mrázková H.

Ústav krajinné ekologie, Agronomická fakulta, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika.

E-mail: hana.mrazkova@uake.cz

ABSTRACT

Within integrated approach to the landscape, the pilot set of indicators of the sustainable development (SD) was elaborated to determine the evolutionary trends in the landscape and the society. This set is divided into four groups – landscape/environment, society, economic and demographic characteristics. There are five quantitative indicators of the SD in each groups. This basic set is completed by qualitative research (interviews, questionnaire etc.). The test set will be verified on eleven rural communities from a model area along Svratka and Fryšávka river (microregion Novoměstsko). This approach can be used as one of the tools of regional development policy.

Keywords: indicator - sustainable development - landscape – society – regional development

ABSTRAKT

V souladu s principy integrovaného přístupu ke krajině byla vypracována pilotní sada indikátorů trvale udržitelného rozvoje se zaměřením na kulturní krajinu. Sada slouží k vyhodnocení potenciálu krajiny a následnému návrhu perspektivních rozvojových opatření pro venkovský prostor v rámci regionální politiky. Pilotní sada indikátorů TUR, jejíž reliabilita a validita bude testována na jedenácti katastrálních územích v mikroregionu Novoměstsko, je založena na čtyřech hlavních pilířích – krajina/životní prostředí, společnost, ekonomické a demografické charakteristiky území. V každém okruhu je obsaženo 5 dílčích indikátorů. Šetření bude doplněno o další informace kvalitativního charakteru (získané sociologickým šetřením – dotazníky, standardizované rozhovory ad.).

Klíčová slova: indikátor – trvale udržitelný rozvoj – krajina – společnost – regionální rozvoj

ÚVOD

Nejdůležitějším faktorem ve všech etapách každého rozhodovacího procesu jsou informace. Zatímco v první fázi - *identifikace problému* - je možné operovat se statistickými a vědeckými údaji, ve fázi *uznání problému* širokou veřejností se jeví přínosnějšími **indikátory**, které vznikají účelovou interpretací primárních dat a jejichž výstupem je většinou jediné číslo. Pro laickou veřejnost je tímto zprostředkován snadnější vhled do problému a dochází ke zjednodušení kooperace mezi jednotlivými aktéry. V následných fázích rozhodovacího procesu (*navrhování opatření k nápravě, aplikace opatření a kontrola účinnosti opatření*) je vždy potřeba aktivní participace dotčené veřejnosti vybavené širokým spektrem jednoznačných informací ve formě indikátorů.

Indikátory poskytují měřítko, kterým se dají posuzovat a kvantitativně hodnotit environmentální trendy, cíle ekologické politiky a hodnotit dosažený pokrok. Slouží jako podklad pro rozhodování v rámci politiky udržitelného rozvoje a ke zvyšování informovanosti a aktivity občanů. Indikátory poskytují jednodušší, snadněji pochopitelný způsob informace, než jsou složité statistiky nebo jiné druhy ekonomických či vědeckých dat. [Moldan, 2000] Poskytují jasnou a srozumitelnou interpretaci složitého jevu a zároveň tak usnadňují komunikaci. Indikátory jsou pokládány za „navigační nástroj“ na cestě za udržitelným rozvojem.[Hens a kol., 2003]

Problematika indikátorů je poměrně mladou disciplínou. Za mezník se obecně považuje Stockholmská konference z roku 1972, kde byla mimo jiné formulována potřeba systematictějšího přístupu k informacím o životním prostředí. Na konferenci v Rio de Janeiro v roce 1992 se mezinárodní společenství shodlo, že ochrana životního prostředí je jen dílčí součástí koncepce trvale udržitelného rozvoje, jehož rámec tvoří environmentální, ekonomický, sociální a kulturní aspekt. Konference v Johannesburgu (2002) přinesla doporučení vytvořit národní sady indikátorů pro celý svět.

Nejvýznamnějšími světovými organizacemi zabývajícími se vývojem a aplikací indikátorů je UNEP, v jehož rámci působí Globální environmentální monitorovací systém, dále Komise OSN pro trvale udržitelný rozvoj, Agentura pro životní prostředí v Kodani, IUCN, WRI, Světová banka a další.

METODIKA – ANALÝZA POTENCIÁLU ÚZEMÍ POMOCÍ INDIKÁTORŮ

Praktickými aplikacemi indikátorů mohou být formulace perspektivních opatření pro trvale udržitelný rozvoj venkova. Indikátory udržitelnosti mohou sloužit jednak jako

hodnotící měřítko skutečnosti v okamžitém čase nebo mohou umožnit srovnání v čase a stanovení vývojových trendů.

A jak docílit udržitelného stavu venkovské krajiny? Vedle jasného cíle ochrany přírody a krajiny vyvstává další neméně důležitý cíl integrovaného rozvoje venkova s přiměřenou strukturou osídlení, dostupností služeb, dopravní obslužností apod.

Prioritou je prvořadě využívání lokálních zdrojů, podpora regionálních trhů k prodeji místních zemědělských a řemeslných výrobků, zřizování nových malých a středních podniků k podpoře zaměstnanosti v regionu, obnova krajových zvyků a tradičních řemesel, podpora zemědělství a turistiky při současném snižování ekologických rizik. Základním předpokladem aplikace výše uvedených priorit je popsání a vyhodnocení potenciálu konkrétní krajiny.

Pro svou výzkumnou práci si jako výchozí podklad autorka příspěvku zvolila metodiku navrženou Ústavem ekologie krajiny Akademie věd ČR v Českých Budějovicích [BOHÁČ, J. a kol., 1999], která byla upravena a doplněna dle specifík modelového zájmového území, na kterém bude sada indikátorů testována. Indikátory jsou rozděleny do čtyř základních skupin:

1. Krajině ekologický, environmentální aspekt

- změny krajině struktury
- ekologická stabilita krajiny
- poměr zvlášť chráněného území k celkové ploše
- ukazatele ve vztahu k ekologickému zemědělství
- stav turismu (měkká forma turistiky/tvrdá forma turistiky)

2. Sociální aspekt

- počet existujících organizací
- dostupnost zdravotnických zařízení a ostatních institucí
- docházková/dojezdová vzdálenost do škol, do zaměstnání (popř. způsob dopravy)
- vzdělanost obyvatelstva
- stupeň kulturní vybavenosti

3. Demografický aspekt

- přirozený roční přírůstek obyvatelstva
- migrace obyvatelstva
- poměr sekundárních rezidentů ke starousedlíkům
- věková struktura obyvatelstva

- počet dětí ve třídě/škole

4. Ekonomický aspekt

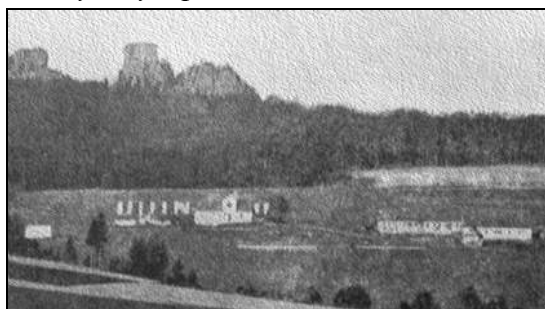
- zaměstnanost
- vybavenost službami/připojení na internet
- technická vybavenost
- dopravní vybavenost
- potravinová soběstačnost

Šetření bude doplněno o další informace kvalitativního charakteru, které nebudou interpretovány v podobě indikátorů, dokreslí však rámec vytvořené sady a podpoří formulaci perspektivních doporučení pro další rozvoj území:

- identifikace (spjatost) obyvatel s regionem
- problémy každodenního života
- představy o budoucím vývoji území
- formulace potřeb vybavenosti území
- hodnotové preference obyvatelstva

Data potřebná pro konstrukci indikátorů budou čerpána zejména ze statistických ročenek a údajů obecních úřadů dotčených obcí, další informace (zejména kvalitativního charakteru) budou doplněny formou dotazníkových šetření a formou standardizovaných rozhovorů ve vybraném území. Pro skupinu krajině ekologických, environmentálních indikátorů budou excerpovány záznamy katastru nemovitostí, databáze využití půdy, letecké snímky, aktuální mapy, historické mapové podklady, obrazy, staré fotografie a pohlednice, obecní kroniky atd. Trend vývoje území dle indikátorů bude vyvozován na základě 15leté periody, jako referenční byla stanovena léta 1975, 1990 a 2005.

Obr. 1: Sledování vývoje krajiny v čase pomocí starých a aktuálních fotografií - České Milovy, Čtyři palice

1.a Fotografie z roku 1917

1.b Fotografie z roku 2004

Před vlastní aplikací indikátorů je třeba se seznámit s bližší charakteristikou šetřené oblasti. Při analýze území lze vycházet z následujících bodů:

- Přírodní charakteristika území
- Historický a kulturní vývoj území
- Současný stav
- SWOT-analýza území

VÝSLEDKY A DISKUZE

Přístup k vyhodnocování udržitelnosti venkovského prostoru je velmi diverzifikován, většinou závisí na individuálním přístupu výzkumníka. Za udržitelný lze považovat jev vykazující pozitivní vývojovou tendenci (např. rostoucí koeficient ekologické stability území, rostoucí procento zatravnění a zalesnění při sledování změn v krajině). U dalších indikátorů jako referenční údaj mohou sloužit celostátní indikátory stejného typu (např. přirozený roční přírůstek obyvatelstva, migrace obyvatelstva, věková struktura obyvatelstva, zaměstnanost). U ostatních indikátorů je třeba při vyhodnocování zohlednit postoje rezidentů (např. dostupnost zdravotnických zařízení a ostatních institucí, docházková/dojezdová vzdálenost dětí do škol, stupeň kulturní vybavenosti atd.)

Území, na kterém bude ověřována validita a reliabilita vytvořené sady indikátorů se nachází v mikroregionu Novoměstsko (kraj Vysočina/ CHKO Žďárské vrchy), přibližně 15 km severně od Nového Města na Moravě. Šetření se uskuteční na jedenácti katastrálních územích podél krátkého úseku řeky Svatky a Fryšávky (České a Moravské Křižánky, České Milovy, Milovy, Březiny, Blatiny, Samotín, Podlesí, Sněžné, Kadov, Krátká a Fryšava). Z hlediska typologie venkovského osídlení lze území zařadit pod charakteristiku *sídel vnitřní periferie*, tzn. že sídelní struktura je zde velmi rozdrobena, s vysokou hustotou malých sídel. Jde o oblast s vysokou migrací, na druhou stranu vyhledávanou pro tzv. „druhé bydlení“ (chalupaření) [Perlín, 1995]. Dle typologie TERPLANU [1995] je možné osídlení definovat jako *venkovská sídla rozptýleného typu* (rozvinutá v ČR především v podhorských a horských oblastech).

Tab. 1: Základní charakteristika šetřených obcí

obec	počet obyvatel	z toho mužů	z toho žen	výměra obce (ha)	hustota osídlení (obyvatel/ha)
Březiny	143	73	70	720,86	0,2
Fryšava	333	166	167	1 253,42	0,27
Kadov	126	65	61	1 964,63	0,06

Křižánky vč.místní části:	372	185	187	1 197,55	0,31
- České Milovy	23	—	—	—	—
Sněžné vč. místních částí:	795	390	405	2 345,26	0,34
- Blatiny	49	—	—	—	—
- Krátká	25	—	—	—	—
- Milovy	19	—	—	—	—
- Podlesí	16	—	—	—	—
- Samotín	15	—	—	—	—
CELKEM	1769			7 481,72	φ 0,236

ZÁVĚR

Při navrhování a implementaci opatření k dosažení udržitelného stavu krajiny je třeba respektovat rozdílnost venkovských oblastí, neexistuje univerzální procedura. Žádoucí je co největší možná decentralizace veřejné správy a delegace rozhodovacích pravomocí na nejnižší možnou úroveň (princip subsidiarity). Navržená opatření by měla být společným konsensem na straně environmentálních i společenských požadavků. Z tohoto důvodu je koncept prezentované metodiky založen na indikátorech kvantitativního charakteru z oblasti environmentální, ekonomické, sociální a demografické, důležité je též doplnění o kvalitativní informace o potřebách a preferencích místního obyvatelstva. Z hlediska takto komplexního přístupu se použití indikátorů trvale udržitelného rozvoje k vyhodnocení potenciálu kulturní krajiny a následnému použití získaných podkladů v krajinném a územním plánování jeví jako velmi efektivní.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Boháč, J. a kol., 1999: Integrovaný přístup ke krajině se zaměřením na rurální prostor. ÚEK AV ČR. České Budějovice. s. 15

Hens, L; Wit, J.D., 2003: The development of indicators and core indicators for SD: a state of a state of the art review (In.: International journal Sustainable development. No.4

Moldan, B., 2000: Indikátory trvale udržitelného rozvoje. CZP UK v Praze. s. 87

Perlín, R., 1995: Stav a výhledy českého venkova (In. Hrabánková M., Trnková, V., 1996:

Hodnocení území z pozice agrární regionální politiky a rozvoje venkova. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v Praze. s. 81

Zpráva o stavu a možnostech území ČR. TERPLAN , Praha 1995

